

YESEVİ HİKMETLERİNE KAYNAKLIK EDEN HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE SÜNNET KÜLTÜRÜNÜN HİKMETLERE TESİRİ

Doç.Dr.Nevzat AŞIK

Kur'ân-ı Kerim'de yirmi, Hz. Peygamber'in hadislerinde ise daha fazla yerde geçen hikmet kelimesi genel olarak, peygamberlik, hadis, sünnet, ilim ve amel, sözde ve yapılan işde isabet, adalet, anlayış, idrak, fıkıh, ince marifet, tefekkür, irfan, ilâhî nur, vera', haşyet, taat, din, ruhun tatmin ve sükûnu, ilâhî işâret, ledün ilmi ve dînî öğüt gibi anlamlara gelir.¹

Eğer dikkatle incelenecek olursa âyet ve hadislerde daha çok, peygamberlik, sünnet, hikmet, ibret, sağlam ve doğru düşünce, doğru söz, din ilmi gibi manalarda kullanılmaktadır.²

Ahmet Yesevî'nin hikmetlerinin kaynağının Kur'ân-ı Kerîm ve hadisler olduğunu ifade etmesine ve de hikmetlerin mana, muhteva ve ruhuna bakılırsa bu kelime-nin onun tarafından dikkatle seçilip kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır.

---

1) Çantay, Hasan Basri, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, İstanbul 1959, I, 76 dipnot 231. Ayrıca bkz., *et-Tehânevî, Keşşâfu istilâhâtî'l-funûn*, Kalküta 1862, I, 370-371.

2) Bkz. *Kur'ân-ı Kerîm'deki hükümler*: 2 Bakara 129, 151, 231; *hikmet*: 2 Bakara 251; 3 Âlu 'Imrân 48, 81; 4 Nisa 54, 113; 5 Mâide 110; 17 İsrâ 39, 54 Kamer 5; *Peygamberlik, nübüv-vel*: 2 Bakara 269; 38 Sad 20; 43 Zuhuf 63; *sünnet*: 3 Âlu 'Imrân 164; 33 Ahzâb 34, 62 Cuma 2; *sağlam huccet, delil*: 16 Nahl 125; *ilim, diyânet, isâbet-i fikir*: 31 Lokman 12; *ibret*: 54 Kamer 5; *fıkıh, sünnet vs.*: 62 Cuma 2.

Benim hikmetlerim kân-ı hadistir
Kişi nasîb almasa bil habîstir.³

Ahmet Yesevî, İslâm Dîni ve Hz. Peygamber'le yeni yeni tanışma durumunda olan konar-göçer Türk boylarına, onların rahat şekilde anlayacağı bir dille hikmet adını verdiği şiirlerini dile getirmiş, onlara, dikkatle tesbit ettiği ihtiyaçlarına göre Kur'ân-ı Kerîm ve sünnetten mesajlar sunmuştur. Bu mesajlar onun tarafından şiirler şeklinde dile getirildiği için, herhalde okuma yazma bilmeyen halk kütelleri tarafından da kolayca ezberlenerek hazmediliyor ve başka bölgelerdeki insanlara da şifahî olarak nakledilebiliyordu.

Ahmet Yesevî, hikmetlerinde Hz. Peygamber'in hadislerine, daha çok, telmihlerde bulunur. Dikkatle incelendiği zaman bu hikmetlerin bir çoğunda devrinin ya da daha önceki dönemin Türk kültür ve inancının izleri yanında, sünnet ve hadisin tesirini açıkça görmek mümkündür.

Eğer yakından bir tesbitle sıralama yapmak gerekirse, bu hikmetlerde hadisler şu üç metotla kullanılmıştır:

- 1) Hz. Peygamber'e atfedilen orijinal hadis metinleri,
- 2) Yine O'nun (sav) ağzından nakledilen hadis mealleri,
- 3) Telmih şeklinde ifadeler.

Ancak biz Yesevî hikmetlerinde bu üç şekilde görülen hadis ve sünnet kültürünün izlerini tesbite geçmeden önce, bir bütünlük arzemesi bakımından Ahmet Yesevî'nin Hz. Peygamber ve O'nun (sav) sünnetine bakış açısına kısaca temas etmek istiyoruz.

İslâm Dîni'nin iki kaynağı vardır: Birincisi söz ve anlamı Allah'a ait olan âyetlerden oluşan Kur'ân-ı Kerîm; ikincisi ise Hz. Peygamber'in söz, davranış ve onaylarından ibaret olan sünneti. Rasûlullah hayatının çeşitli dönemlerinde ve hatta son olarak da âhirete geçmeden bir müddet önce bu iki kaynağa işaret ederek şöyle buyurmuştur:

*“Size iki şey bırakıyorum. Bunlara sarıldığınız sürece sapıtmayacaksınız: Allah'ın kitabı Kur'ân ve O'nun Rasûlü'nün sözleri, davranışları, takrîr ve tasviplerinden oluşan sünneti.”*⁴

Hoca Ahmet Yesevî bu iki kaynağı esas almış, hikmetlerinde muhteva olarak her fırsatta Kur'ân âyetleri ile Peygamber hadislerinin özünü dile getirmiştir. Bu ger-

3) Kemal Eraslan, *Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler (DHS)*, s. 277, Hikmet: XLII-13.

4) Muvatta', Kader 3; Tirmizî, Sünen, Menâkıb 31.

çeği şu beyitleri ile ifade eder:

Benim hikmetlerim kân-ı hadistir;
Kişi nasib almasa, bil habistir.
Benim hikmetlerim fermân-ı sübhan,
Okuyup anlarsan, mânâ-yı Kur'ân.⁵

«Ahmet Yesevî, bir mutasavvıf olmaktan ziyade bir şeriat adamıdır. O, dînin hem özüne hem de şekline ve Hz. Peygamber'in sünnetine mutlak şekilde bağlıdır. Allah elçisinin ümmetinden olabilmek için bu iki esasa inanmak ve uymak gerekir.»⁶ Nitekim aşağıdaki beyitler, bu noktayı belirgin bir şekilde ortaya koyar:

Tanrı Teâlâ sözün, Resûlullah sünnetin
İnanmayan ümmetin ümmet dimez Muhammed.⁷

Ümmet olsan, gariplere tâbî ol sen;
ÂYET, HADİS her kim dese sâmi ol sen.⁸

Tarîkate şerîatsiz girenlerin,
Şeytan gelip imanını alır imiş.⁹

O'na göre Allah'ın hoşnudluğunu kazanmak, cennete girmek ve Hakk'ın dîdarına mazhar olmak için Hz. Peygamber'in sünnetine sıkı sıkıya bağlanmak gerekir:

Sünnetlerin muhkem tutup ümmet oldum,
Yer altına yalnız girip nurla doldum.¹⁰

Yesevî'ye göre bir insan için Hz. Peygamber'in sözleri, onu dünya ve âhirette mutluluğa götürecek ışıklardır, prensiplerdir:

---

5) DHS, s. 277, Hikmet: XLII-13,14.

6) Kemal Eraslan, *Divân-ı Hikmetten Seçmeler (DHS)*, Giriş, s. 33.

7) DHS, s. 295, Hikmet:XLV-4.

8) DHS, s. 55, Hikmet: I-5.

9) DHS, s. 223, Hikmet: XXX-1.

10) DHS, s. 63 Hikmet: I-23.

Aşksızların hem canı yok, hem îmanı,
Resûlullah sözün dedim, mânâ kâni.¹¹

Yine O'na göre Hz. Peygamber'in hadislerini iyi öğrenmelidir. Çünkü bu sözler sağlıklı ve gerçek ümmet olmanın gereğidir. Ve ruhlar için bal gibi şifadır; ancak münâfiklara gelmez:

Gerçek ümmet isen bu sözleri iyi bilip al,
Bu sözler seçkin ümmete tıpkı bir bal,
Münâfığa uymaz bu söz, gelir melâl,
Gerçek ümmetseniz işitip selâm verin dostlar.¹²

Ahmed Yesevî, Hz. Peygamber'den ve onun ümmetinden kopuk bir irşad yolu izlemez. O'na göre asıl mürşid Resûlullah'tır.

Pîr-i muğan hak Mustafa, şüphesiz bilin,
Nereye varsanız, vasfını diyip ululayın.¹³

Has ve seçkin kullar Hz. Peygamber'in sözlerini can kulağı ile dinler ve emirlerini yerine getirirler. Fâsık ve fâcir kimseler ise O'nun (sav) sünnetine önem vermezler:

Zemâne hem âhir oldu, huzur gitti;
Resûlullah vâdeleri yakınlaştı;
Seçkin kullar iyi söze kulak tuttu;
Kötü kullar günden güne beter dostlar.

"Küllü yevmin beterun" dedi hak Mustafa;
Ümmet olsan, kulak sal sen, ehl-i vefâ;
İyilerin ecrini verir, kötüye ceza;
Kıyâmet günü cezalarını çeker dostlar,

---

11) DHS, s. 169, Hikmet: XXI-3.

12) DHS, s. 267, Hikmet: XLI-11.

13) DHS, s. 71, Hikmet: II-21.

Fâsık fâcir havalanıp yere basmaz;
Oruç, namaz kaza kılıp misvak asmaz;
Resûlullah sünnetine değer vermez;
Günahları gündün güne artar dostlar.¹⁴

O'na göre Hz. Peygamber, serverdir, rehberdir. Bütün kullar, hidayete erebilmek, ebedî kurtuluşu yakalayabilmek için O'nun (sav) örnek kişiliğini, özelliklerini yakından tanımalı ve O'nu sevmelidirler:

On sekiz bin âleme server olan Muhammed;
Otuz üç bin ashâba rehber olan Muhammed.

Çıplaklık ve açlığa kanâatli Muhammed;
Âsî, cânî ümmete şefâatli Muhammed.

Gece yatıp uyumaz, tilâvetli Muhammed;
Garip ile yetime mürüvvetli Muhammed

Yoldan azan şaşkına hidâyetli Muhammed;
İhtiyaç olsa kime, kifâyetli Muhammed.¹⁵

Kırk üçüncü hikmetle yine Hz.Peygamber'i tanıtır.¹⁶

İyi bir ümmet olmak için Mustafa'nın peşinde olmak, O'nun sünnetlerine sıkı sıkıya bağlanmak gerekir:

Ümmet olsan, Mustafa'nın peşinde ol sen;
Dediklerini cân-u gönülden hem bil sen;
Gece ayakta, gündüzleri oruçlu ol sen;
Gerçek ümmetin rengi tıpkı saman olur.

---

14) DHS, s. 171, Hikmet, XXI-7,8,9.

15) DHS, s. 293, Hikmet: XLIV-1,2,3,4 vd.

16) Bkz., DHS, s.285-291, Hikmet:XLIII.

Sünnetlerin sıkı tutup ümmet ol sen;
Gece gündüz selam verip ülfet ol sen;
Nefsi tepip mihnet erse, rahat ol sen;
Öyle âşık iki gözü giryan olur.¹⁷

Görülüyor ve anlaşılıyor ki Ahmed Yesevî, Kur'an-ı Kerîm prensiplerinin, Resûlullah'ın ve O'nun sünnetinin samîmî, âşık ve heyecanlı bir bağlısıdır.

Bir beyitte yer alan «Efsânedir şerîat» sözünün yanlış anlaşılmaması için efsâne kelimesinin hangi manada kullanıldığına dikkat etmek gerekir. Şüphesiz Hz. Peygamber'in şerîatine mutlak şekilde ve samîmî olarak bağlı olan Ahmed Yesevî, bu kelimeyi elbette «asılsız hikâye, masal, boş söz» manasında kullanmamıştır. Yesevî bu sözde Şerîatin nakle dayandığını, Hz. Peygamber tarafından insanlara nakil yoluyla tebliğ edildiğini bildirmek istemiştir.¹⁸

Makalemizin bu kısmında Yesevî hikmetlerine kaynaklık eden ve bu hikmetlerde metin, mânâ ya da telmihler şeklinde yer alan hadisleri tesbit ve değerlendirmeye geçebiliriz.

1- Divân-ı Hikmet'te hadis olarak takdim edilen ve orijinal metin şeklinde yer alan sözler şunlardır:

Küllü yevmin beterun = ...

"Her gün son bulacaktır."¹⁹

Mâtâ kable en temûtâ = ...

"Ölmeden önce ölünüz."²⁰

el-Kezzâbü lâ ümmetü = ...

"Yalancı ümmetimden değildir."²¹

Esteğfirullah = ...

"Allah'tan beni bağışlamasını dilerim."²²

---

17) DHS, s. 221, Hikmet: XXXI-7,8.

18) K. Eraslan, Age., s. 358, dipnot, 66.

19) DHS, s. 171, Hikmet: XXI-8.

20) DHS, s. 231, Hikmet: XXXIII-11.

21) DHS, s. 181, Hikmet: XXIII-7; s. 295, Hikmet: XLV-1.

22) DHS, s. 283, Hikmet: XLII-59; s. 315, Hikmet:LX-2.

Şimdi bu metinleri sırasıyla ele alarak değerlendirelim:

I- "*Her gün son bulacaktır, bitecektir.*" şeklindeki metne hadis literatüründe rastlanamamıştır. Yani Hz. Peygamber tarafından söylendiği sabit değildir. Ancak mana olarak doğrudur. Her canlının ömrü nasıl son bulacaksa , günler, geceler, haftalar, aylar ve yıllar da bitecektir.

Ahmed Yesevî bu sözü nihayet dünyanın da bir ömrü olduğunu, bunun da bir gün sona ereceğini, kıyâmet gününün geleceğini ve mahkeme-i kübrâda hesaplaşmanın olacağını, iyilerin ecir, kötülerin de ceza ile karşılaşacaklarını ifade etmek için kullanmıştır.

"Küllü yevmin beterun" dedi Mustafa,
Ümmet olsam, kulak sal sen, ehl-i vefa,
İyilerin ecrini, kötülüğe ceza,
Kıyamet günü cezalarını çeker dostlar.²³

2) "*Ölmeden önce ölünüz.*"

Ahmed Yesevî bu hadisi otuz üçüncü hikmetinde kaydeder:

"Mâtû kable en temûtû" toprak değildir,
Âşıkların ölmeden önce ölür imiş.²⁴

Diğer üç hikmette de meal olarak kullanır:

Kul Hâce Ahmed, nefsi teptim, nefsi teptim,
Ondan sonra cânânımı arayıp buldum:
Ölmeden önce can vermenin dardını çektim,
Bir ve Var'ım, didârını görür müyüm?²⁵

Başın gider bu yollarda, hazır ola sen,
Aşk yolunda *ölmeden önce muhakkak öl sen.*²⁶

23) DHS, s.171, Hikmet: XXI-8.

24) DHS, s. 231, Hikmet: XXXIII-11.

25) DHS, s. 99, Hikmet: VII-15.

26) DHS, s. 119, Hikmet: XI-8.

Didâr dileyip terk eylesen mâsivâyı;
“Ölmeden önce vücûdunu eyle fânî” 27

Bu sözde bazı eserlerde yer alan ve mutasavvıflar tarafından gerçek fizikî ölüm gelmeden önce nefsi ve onun zevklerini öldürmek manasında kullanılan bir ibaredir. Hz. Peygamber tarafından söylendiği sabit değildir.²⁸

3) “Yalancı ümmetimden değildir.”

Ahmed Yesevî bu ibareyi orijinal arapça metni ile yirmi üçüncü hikmette kaydeder.

“el-Kezzâbü lâ ümmeti” dedi size;
O Muhammed Hak resûlü idi bize;
Yalancıya cennet yoktur, vallah anla;
Yalan deyip imansız gitmeyin dostlar.²⁹

Bu söz de metin olarak apokrif yani mevzû hadislerdendir. Ancak manası doğrudur.

Hz. Peygamber'in dilinde yalan söz ve yalana şahidlik büyük günahlardandır, yalancı kimse dinden çıkmaz, ama günahkârdır. Onun olgun anlamda bir mümin ve ümmet olduğunu Rasûlullah'ın sünneti üzere bulunduğunu söylemek mümkün değildir.

4) “Allah Teâlâ'dan bağışlanmamı dilerim veya Allah'ın günahlarımı bağışlamasını dilerim.” manasında kullanılan “Esteğfirullah” kelimesi, (Hikmet: LV-2) de iktibas şeklinde yer almaktadır.

Hz. Peygamber sahâbîlerine sık sık Allah'a tevbe ve istiğfarda bulunmalarını emir ve tavsiye buyurmuş, kendisinin de günde en az yüz defa “Esteğfirullah” dediğini ifade etmiştir.³⁰

---

27) DHS, s. 205, Hikmet: XXIX-5.

28) Muhammed İbn Abdurrahman es-Sehâvî, *el-Mekâsıdu'l-hasene*, Mısır 1375/1956, s. 436 nr. 1213.

29) DHS, s. 181, Hikmet: XXIII-7.

30) Bkz., Dârimî, Sünen, Rikak 15; İbn Hanbel, Müsned IV, 211; Müslim, Sahîh, Zikir 41; Ebû Davud, Sünen, Vitr 26; İbn Mâce, Sünen, Edeb, 57.

II- Ahmed Yeşevî'nin hikmetlerinde mana ve meal olarak zikrettiği hadisler ise şunlardır:

Resûl dedi: Ben de yetimim,
Yetimlikte gariplikte büyümüşüm,
Muhammed dediler: Herkim yetimdir,
Biliniz, o benim has ümmetimidir.

Yetimi görseniz incitmeyin siz,
Garibi görseniz, dağ etmeyin siz.³¹

Hz. Peygamber'in ana babadan yetim kalarak büyüdüğü bilinen bir husustur. Yetimliğin ve garipliğin ne demek olduğunu elbette kendileri çok iyi bilirler. Rasûlullah her fırsatta yoksul, yetim, mazlum ve kimsesizlere kucak açmış, bunların toplumu meydana getiren kimseler için, kendilerini Allah rızasına ve Cennete kavuşturacak birer can simidi olduğunu daima ifade buyurmuştur.

İşte yukarıdakilere ek olarak birkaç misal:

"Allah katında evlerin en hayırlısı, içinde ikram ve saygı gören yetimin bulunduğu evdir, en kötüsü de kendisine iyi davranılmayan itilip kakılan yetimin bulunduğu evdir." ³²

"Kim bir yetimin başını okşarsa elinin değdiği saç telleri adedince sevap kazanır." ³³

"Size iki zayıf ve güçsüzün hakkını haram ediyorum; biri yetim, diğeri kadın." ³⁴

Bir sahâbî Resûlullah'a gelerek kalbinin karardığını hissetmiş olmasından şikâyet etti. Hz. Peygamber ona: *"Git bir yetim bul başını okşa ve onun ihtiyaçlarını karşıla"* buyurdu.³⁵

Yetim, yoksul, mazlum ve buna benzer biçâre kimselere destek vermek, yardımcı olmakla ilgili Peygamber sözleri sayılamıyacak kadar çoktur. Bunların tesbiti için A.J. Wensinck ve arkadaşları tarafından dokuz hadis temel kaynaklarının indeksi olarak hazırlanmış olan «*Concordance et Indices de la tradition Musulmane*»

31) DHS, s. 289, Hikmet: XLIII-30,31,32.

32) İbn Mace, a.g.e., Edeb, 6.

33) İbn Hanbel, a.g.e., V, 250.

34) İbn Mâce, a.g.e., Edeb, 6; İbn Hanbel, a.g.e., II, 439.

35) İbn Hanbel, a.g.e., II, 263, 387.

diğer adı ile «*el-Mu'cemu'l-müfehres li elfâzi'l-hadîsi'n-nebevî*» isimli eserin ilgili maddelerini incelemek kâfidir.

Hz. Peygamber'in kişiliğinden ve sözlerinden aldığı, ilham, ışık ve irfanla Ahmed Yesevî bu konuları büyük bir dikkat ve titizlikle işleyerek toplumumayala- mağa çalışmıştır.³⁶

Tasavvufta nefis muhasebesi önemli bir yer tutar ve bu tezkiye metodunun (*Hâsibû kable en tûhâsebû vezinû enfüsekülüm kable en tûzenû*) = ...

"*Hesaba çekil- meden önce kendi kendinizi sorguya çekin...*" hadisinden kaynaklandığı ifade edilmektedir. Ahmed Yesevî özeleştiriyeye pek önem verdiği için olacak ki, hik- metlerinde bu hadisin izlerini sık sık görmek mümkündür:

Elli yaşta "Er benim" dedim, fiilim zayıf,
Gözlerimden kan dökmedim, bağrım ezip,
Nefsim için yürür idim, it gibi gezip,
Zâtı ulu hâcem, sığınıp geldim sana.³⁷

Elli yedi yaşta ömrüm yel gibi geçti,
Eyâ dostlar amelsizim başım karıştı.³⁸

Göz yumup tâ açınca erişti altmış,
Bel bağlayıp kılmadım ben iyi bir iş,
Gece gündüz gamsız gezdim, hem yaz , hem kış,
Bir ve Var'ım, didârını görür müyüm?³⁹

Bu hadis de Resûlullah tarafından söylenmiş yani merfû bir hadis değil, mevkûf bir hadistir. Araştırmamız onun Hz. Ömer tarafından söylenmiş bir söz olduğunu gösteriyor.⁴⁰

36) Bkz. DHS, Hikmetler: I-2,3,4,7,14,15; XLIII-28-35; LIX-3 ve diğerleri.

37) DHS, s.93, Hikmet: VI-11.

38) DHS, s. 97, Hikmet: VII-8.

39) DHS, s. 99, Hikmet: VII-11; bu konuda ayrıca bkz., A.g.e. s. 93, Hikmet: VI-11; s. 97, Hikmet: VII-8,9,10; s. 139, Hikmet: XIV- 2-5; s. 253, Hikmet: XXXVIII-1; s. 315, Hik- met: LV- 5,6,7,8,11.

40) Tirmizî, a.g.e., 38 Kıyâme 35 (VII, 166) nr. 2461; Ebû Nü'aym el-Isbehânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, Beyrut 1387/1967, I, 52; İbn Hibbân, *Sikât*, VI, 127.

Şimdi de Hoca Ahmed Yesevî'nin hikmetlerindeki bazı telmihlere bakarak işlediği konu ve temalarla Hz. Peygamber'in aynı konudaki hadisleri arasında bulunan ortak nokta ve bağları tesbit etmeye çalışalım.

Hz. Peygamber, her işe Besmele ile başlamak gerektiğini, Allah'ın adı ile başlanmayan bütün işlerin sonunun feyiz ve bereketten yoksun olacağını ifade buyurmuştur.⁴¹

Ahmed Yesevî de Resûlullah'ın bu tavsiyesine uyararak hikmetlerini yazmaya ve söylemeye Besmele ile başlar:

Bismillahla başlayarak hikmet söyleyip,
Tâliblere inci, cevher saçtım işte,
Riyâzeti katı çekip, kanlar yutup,
Ben Defter-i sâni sözünü açtım işte.⁴²

Gerek Kur'ân-ı Kerim'de gerekse hadislerde îmandan sonra amel gelir. Amelden maksat da namaz, oruç, zekât vs.dir. Bunların hepsine ibâdet denir. Allah Teâlâ da insanları ibâdet etmek için yaratmıştır.⁴³

Ahmed Yesevî bu ibâdetlere şu hikmetleri ile işaret eder:

Sizi, bizi Hak yarattı tâat için;
Ey acâyip, içmek, yemek, râhat için;
"Kâlû belâ" dedi rûhum mihnet için,
Edhem olup yer altına girdim işte.⁴⁴

İslâm Dînine göre namaz ve oruç farzdır. Ahmed Yesevî de bu iki farza dikkat çeker.:

Muhabbetin şevki ile yâr iste sen;
Oruç, namaz, Kâdir'immin farzı olur,

41) İbn Hanbel, a.g.e., II, 359; ayrıca bkz., Ebû Davud, a.g.e., IV, 261 nr. 4840; İbn Mâce, a.g.e., I, 610 nr. 1894.

42) DHS, s. 55, Hikmet: I-1.

43) 51 Zâriyât 56.

44) DHS, s. 111, Hikmet: X-4.

Mahşergâhta adaletiyle sorar olsa,
Âşıkların bir Hüdâ'ya arzı olur.⁴⁵

Namaz, oruç, tevbe üzre varanlara,
Hak yoluna girip ayak koyanlara,
Bu tevbeyle âhirete varanlara,
Bağışlanmış kullar ile sohbeti var.⁴⁶

Hz. Peygamber'in hadislerine göre cemaatle kılınan namaz yalnız kılınandan yirmi yedi derece daha sevaptır. Ahmed Yesevî de cemaatı terketmemek gerektiğini dile getirir:

Cemaate varmadan namazı terk kılanlar,
Şeytan ile bir yerde, Derk-i esfelde gördüm.⁴⁷

Namaz şükür ifadesidir. Manevî güç ve moral kaynağıdır.

Namazsıza, tâatsize vermez kuvvet,
Fiili zayıf, ayıplıya vermez himmet,
Rızkı noksan, soysuz olan görmez devlet;
O fâsıkın gönlünü ne diye safâ kılsın?⁴⁸

Yapılacak bütün ibadet, iş ve davranışlarda samimiyet esastır. Hadis literatüründe en önemli yeri tutan ve birinci sırayı işgal eden Buhârî'nin Sahîh'i: "*Bütün ameller niyetlerdeki samimiyete göre karşılık görecektir*" hadisi ile başlar.⁴⁹

Yesevî hikmetlerinde samimiyet ve riyâ konularına temas edilerek, bu husustaki hadislere telmihler yapıldığı açıkça görülür:

---

45) DHS, s. 239, Hikmet: XXXVI-1.

46) DHS, s. 153, Hikmet: XVII-5; s. 277, Hikmet: XLII-17,18.

47) DHS, s. 323, Hikmet: LIX-8.

48) DHS, s. 149, Hikmet: XVI-8.

49) Bkz., Buhârî, Sahîh, İstanbul 1979, I, 2; Niyet konusundaki hadisler için bkz., Dr. A.J. Wensinck et J.P. Mensing, W. P. de Haas ... *Miftâhu Künûzi's-sünne*, çev. M. Fuâd Abdülbâkî, 1391/1921, s. 512-513.

Dîdâr dileyip terk eylesen mâsivâyı;
Ölmeden önce vücudunu eyle fâni,
“*Ve enhârun min aselin musaffen*” i,⁵⁰
Cennetini has kuluna ihsan eder.⁵¹

Beden diye yananları sevip Allah,
Hak gösterir dîdârını vallah billah,
Nereye varsa, tesbihleri «şey'en lillah»
Her ne bulsa, Hak yolunda ihsan kılar.⁵²

Riya, iyi bir işi, davranışı veya ibadeti başkalarının görmesi ya da işitmesi için yapmaktır. Samimiyet ve ihsanın zıddıdır. Resûlullah bir hadislerinde gösterişin küçük şirk olduğunu, inananların bu hastalığa yakalanmalarından korktuğunu ifade buyurmuştur.⁵³ Ahmed Yesevî, hikmetlerinde gösteriş için ibadet eden, tesbih çeken ve çeşitli davranışlarda bulunanları şiddetle tenkit etmiştir:

Kimi görsen, bu yollarda sahte âşık;
Dışta sûfi, içte ise değil sâdık;
Onun için sevdiğine olmaz lâyıık;
Yalancıyı mahşer günü sersân kılar.⁵⁴

Ahir zaman ümmetleri süslerler evlerini;
Nefslerine kapılıp bozarlar huylarını;
Şan ve şevketler ile dik tutarlar boylarını;
Arslan babam sözlerini işitiniz teberrük.⁵⁵

---

50) 47 Muhammed 15.

51) DHS, s. 205, Hikmet: XXIX-5.

52) DHS, s. 209, Hikmet: XXX-2; ayrıca bkz., DHS, s. 89, Hikmet:VI-2,3.

53) İbn Hanbel, a.g.e., V, 428-429; Riyâ ile ilgili hadisler için bkz., *Miftâhu künûzi's-sünne*, s. 216.

54) DHS, s. 213, Hikmet: XXX-11.

55) DHS, s. 127, Hikmet: XII-15.

Sûretlerin bütün nakş, kıyametten korkmazlar,
Fısk u fücûr kırlarlar, günahlardan ürkmezler,
Riya tesbihi ellerinde, ağlayıp yaş dökmezler.

.....
Riyâ tesbihi elinde, zünnar belde, bilerseniz,
Hak rızası budur ki aşk ticaretini kılsanız,

..... 56

Oruç tutup halka riya kılanları,
Namaz kılıp tesbih ele alanları,
Şeyhim diyip başka bina kuranları;

..... 57

Zâkirim diyip ağlarlar, akamaz gözünden yaşı;
Gönüllerinde gamı yok, her an ağrıya başı;
Düzen, hîle kırlarlar, malum hüdâya işi;

..... 58

Hz. Peygamber, sabahın erken saatlerini yani seher vakitlerini feyizli kılmak için Allah'a dua etmiş,⁵⁹ ümmetinin dikkatini bu saatleri değerlendirmeye çekmeye çalışmıştır. Bu saatler, ibadet, tevbe ve istiğfar zamanları olmalıdır.

Ahmed Yesevî ellinci hikmetinin tamamını bu konuya hasretmiş, fırsat buldukça diğerlerinde de temas ve işaretlerde bulunmuştur:

Benim hikmetlerim in'âm-ı Allah;
Seher vakti dese "*esteğfirullah*".
Mel'un şeytan tutmaz onun yolunu;
Muhammed Mustafa tutar elini. ⁶⁰

---

56) DHS, s. 125, Hikmet: XII- 7,8.

57) DHS, s. 137, Hikmet: XIII-12.

58) DHS, s. 123, Hikmet: XII-5.

59) Bkz., Heysemî, *Mecme'u'z-zevâid ve menbe'u'l-fevâid*, Beyrut 1967, I, 132.

60) DHS, s. 283, Hikmet: XLII-59,60.

Ne hoş tatlı Hû yadı seher vakti olanda,
Baldan tatlı Hû yadı seher vakti olanda.

Seher vakti kalkanlar, canın feda kılanlar;
Aşk oduna yananlar seher vakti olanda.

Seher vakti hoş saat, kalkana olur rahat;
Açılır, devlet, saadet seher vakti olanda.

Her gün yanar bu canım, kullukta yok dermanım;
Sen bağışla günahım seher vakti olanda.

.....
..... 61

Ahmed Yesevî insanların, halkın sahip olması gereken mânevî güç kaynaklarının yataklarını hazırlayan, oluşturan ve bunları Hz. Peygamber tarafından en ideal manada yaşanmış sünnetiyle beslemeye çalışan manevî bir mimardır, mürşittir. Sünneti şekil olarak değil, inanç olarak, düşünce ve bütün davranışlarında ahlâk olarak yaşamaya ve sunmaya çalışmıştır. Hikmetler teker teker incelendiği zaman her biri ruh ve muhteva olarak Hz. Peygamber'in örnek kişiliği ve sözlerinin, insanlığa sunmak istediği, evrensel mesajları veriyor. Tatlı ve sade bir uslûp içinde vermeğe çalışıyor.

Biraz daha açarsak, onları iman, ibadet, tefekkür, irfan, şükür, sabır, samimiyet, aşk, sevgi, saygı, birlik, beraberlik, eşitlik, yardımlaşma ve bunlara benzer müsbet iş ve davranışları yapmaya çağırıyor.

Yine eğitilmesi, kendisine ve çevresine her manada hizmet edecek seviyeye yüceltilmesi gereken insanı, hikmetleri ile küçültücü, onur kırıcı, kin, haset, kibir, riya, intikam alma, hırs, bencillik ve bunlar gibi kötü his ve duygulardan arındırarak kurtarmayı hedefliyor.

Resûlullah'ın gayesi de bundan başkası değildi.

Sonuç olarak denilebilir ki, Ahmed Yesevî hikmetlerinde Hz. Peygamber'in hadislerinden bol miktarda faydalanmıştır. Görüldüğü üzere bunlardan bazıları mevzû hadislerdir. Ancak bu hadisleri ilk vaz' eden Ahmed Yesevî değildir. Kanaatimizce

---

61)DHS, s. 305, Hikmet: L- 1-6; ayrıca bkz., s. 199, Hikmet: XXVII-10; s. 207, Hikmet: XXIX-7; s. 209, Hikmet: XXX-4 s. 245, Hikmet: XXXVI-18.

Ahmed Yesevî bunları kitâbî olarak da öğrenmiş değildir. Bu ve benzer hadisler halk arasında ötedenberi sözlü olarak nakledilegelen, söylenegelen sözlerdir. Ahmed Yesevî bir îman, irşad, düşünce ve aksiyon adamı olduğu için halk kütlelerinin pratik olarak eğitimini üstlenmiş ve bunu kendisine görev bilmiş bir sünî mutasavvıftır. İçinde yaşadığı halkın ihtiyaç ve problemlerini dikkatle tesbit etmekte, derhal pratik ve kesin hal çareleri aramaktadır. Halkın arasında zaten yaygın olan ve bilinegelen bu sözleri de kullanarak, halkın bildiği sade bir dille reçeteler sunmakta, henüz İslâmiyete girmeyenleri irşad; girmiş olanların ise eğitim ve öğretimlerini sağlamaya çalışmaktadır.

Eğer biz Ahmed Yesevî'nin hadiscilik cephesini değerlendirmeye çalışırken, birer hadis mütenassısı-uzmanı olan *Ahmed ibn Hanbel* (ö. 241/855), *Buhârî* (ö. 256/869), *Müslim* (ö.261//874), *Ebû Davud* (ö. 275/888), *İbn Mâce* (ö.275/888), *Tirmizî* (ö. 279/892) veya birbaşka hadis uzmanına uyguladığımız teknik ölçüleri O'na da uygulamaya kalkarsak haksızlık etmiş oluruz. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi Ahmed Yesevî, hadis ilimleri dalında uzman bir kimse değil, ama Kur'ân ve sünneti genel hatları ile bilen, ruhu ve özü ile tanıyan, kavrayan ve bunları herşeyin üstünde tutan bir müşşiddir, düşünürdür. Onu sâhip olduğu bu ölçü ve değerleri içinde değerlendirmelidir. Yoksa hikmetlerinde Hz. Peygamber tarafından söylendiği sabit olmayan birkaç mevzû hadis var diye topyekun reddetmek yanlış olur.